

## РЕЛИГИЈА У ГЛОБАЛНОМ ВРТЛОГУ

**Сажетак:** *Религије су раздвајане од државе, али никад нису могле да буду дуго држане далеко од простора политике. Не могу се склонити ни од глобализовања. У његовим ликовима судећују на различите начине. Само неке светске религије су активни чиниоци глобализовања и покушавају да увуку вернике у своје пројекте глобализовања. Друге религије су пасивни учесници туђих глобализовања. Римокатоличка црква и ислам имају довољну снагу да покушају да се самообликују као глобалне религијско-политичке силе, али су препреке при томе засад толике да у блиској будућности не могу да досегну циљ. Да ли САД у пројекту глобализовања користе мултирелигијски приступ и ометају сва монорелигијска глобализовања? Да ли глобализовање ослоњено на мултирелигијски приступ може да буде најпродорније? Шта се може постићи с расплинутом религијом која се обликује у Западној Европи? На Балкану се локализовање, које је у функцији глобализовања, одвија уз учешће религијских заједница. Употреба религије у глобализовању лако изазива политичке потресе.*

**Кључне речи:** *секуларно, монорелигијско и мултирелигијско глобализовање, расплинута религија, православље, римокатоличанство, ислам, фундаментализам, европеизовање, балканизовање*

**Summary:** *Religions have been separated from a state, but they could have never been kept apart from the sphere of politics. They cannot be hidden from globalisation too, and are present in different forms. Only some world's religions actively participate in globalisation and try to make their believers part of their globalisation projects. The Roman Catholic Church and Islam are strong enough to make an attempt to shape themselves as global religions and political forces, but obstacles are so big that they cannot reach their goal in the near future. Does the USA take multireligious approach and disturb all monoreligious globalisation? Can globalisation developing a multireligious approach be the most penetrating? What can be achieved by fuzzy religion being formed in the Western Europe? Localisation in the Balkans, serving globalisation, is taking place with religious communities*

---

\* Професор на Факултету политичких наука у Београду

*participating in the process. The use of religion in globalisation easily causes political concussions.*

**Key words:** *secular, monoreligious and multireligious globalisation, fuzzy religion, Orthodoxy, Roman Catholicism, Islam, fundamentalism, Europeanisation, Balkanisation*

Савремену културу не можемо схватити без њеног језгра – култа, односно религије. Шта наводи људе на религијска осећања? Неки сматрају да је смртност човека довољан повод за размишљање о крајњим питањима, што неке људе доводи до религијских одговора у оквиру цркве или ван ње.

Да ли црква нарушава свој идентитет када излази из религијског простора? Суштина религије је далеко од политике и не може се избећи несразмера између њих. Циљ религије може, као и циљ политике, да буде глобалан. „Идите и научите све народе.” (Матеј, 28, 19) Људи ретко одлажу религијска осећања у предворју политике. Дешава се да због религије заобилазе простор политике – обично у време настанка религије или у малим, изолованим религијским групама. Религијска група тежи да од култа, преко секте и деноминације стигне до цркве, а неке цркве теже да постану светске. У већини политичких режима се не очекује нестајање религијских осећања, али се у многим устројствима сматра да држава мора да буде одвојена од цркве и да основни „друштвени лепак” треба да буде грађанска религија. Негде се инсистира на вези религије и политике и тврди да без овог споја нема ни националне државе. Неки политичари очекују да им веза с религијом, или веза с нацијом, обезбеди акламативну подршку. По Хоркхајмеру, политика која не очува везу с религијом остаје бизнис.<sup>1</sup> Веза с религијом и ограничава деловање, онемогућава многа политичка решења. То политичарима обично не смета, ако их не спречава у увећању власти и богатства.

Прозелитизам, рат и новчани послови су вековима начини ширења моћи. У бизнису је најважнији новац који одавно не зна за државне границе. Глобалним корпорацијама одговара само оно што није ограђено. Религија и политика теже да делују као путокази. Почетни приступи су различити, искуства често противстављена, а слично је очекивање да ће путокази деловати на људе. У цркви је Бог апсолутни владар. Ко не верује у Откривење не може да буде унутар хришћанске цркве, а верник може на Западу да мења конфесионално опредељење на „религијском тржишту”. У простору политике је све промењиво, релативно. Оно данас исправно, сутра може да важи као погрешно. Онај који је данас уз једну странку, сутра може да буде уз другу. Политичари суочени с тешкоћама некад траже помоћ религије. У процесу политичког глобализовања се рачуна с религијама које му се не противе. Парола је да све светске рели-

<sup>1</sup> Италијанска мафија, с дупло већим годишњим буџетом од Европске Уније, није само пословна заједница, већ и заједница верника. Да ли би мултирелигијски утемељен светски криминал постао најјача глобална моћ?

гије изражавају само једну универзалну истину, али на различите начине. Теза о „дијалектима спасења” изазива подсмех у религијама које сматрају да имају екуменску мисију. Секуларно глобализовање се у религијама сматра варварским. У њему се реално заједништво често замењује виртуелним, на пример помоћу интернета.

Људи су се навикли да наука и техника утичу на промене људског света. У религијама се тврди да је сукоб с науком превазиђен. По Јовану Павлу II, наука заснована на уму и поузданом методу не може да буде у сукобу с вером.<sup>2</sup> Рачунају ли у неким религијама на помоћ науке у ширењу религије? Могу ли религије, различите међу собом, да се уклопе у технолошко хомогенизовање и не ометају универзализовање? Наука се дуго развија у складу с политичким стратегијама светских моћника. Може ли и религија да рачуна само на место „слушкиње политике” или неке религије могу да се пробију у клуб најмоћнијих?

Иако се у савременим религијама никад не остаје само код моралних захтева, некад се тврди да је политика морално неутемељена без ослонаца на религију и да је секуларни морал у савременом свету немоћан, јер се скоро нико не придржава његових моралних норми. Религије које настоје да постану глобалне морале би да разреше проблем „прљавих руку”. У исламу јединство религије и политике омогућава развијање свести да је све што се чини за ширење вере унапред „чисто”. Хришћанство себе одређује као ново постојање које се остварује у заједници која треба да обухвати све људе. Нема јединственог става како проширити хришћанство на цео свет. Многим ратницима за веру опраштано је проливање крви а неки су проглашавани за свеце. Има и схватања да убиство није богоугодно чак и када је корисно за цркву. По Василију Великом, хришћански војник мора после уништавања људи три године да буде изопштен из заједнице.<sup>3</sup>

Иако одавно постоји порука „Бог је мртав”, све чешће се захтева враћање Бога у јавни простор, укључујући и простор образовања. Због текуће политике се некад преправља историјско наслеђе.<sup>4</sup> Они који траже пуно ослањање политике на религију су обично искључиви. Сматрају, слично као у средњем веку, да Бог даје необорив аргумент и да дискусија није потребна. Тиме се политички простор затвара. У политици често не побеђују најбољи разлози. Некад је политици потребан религијски речник да би описала драму историјског

<sup>2</sup> Papst Johannes Paul II, Ansprache an Wissenschaftler und Studenten im Kölner Dom, Bohn, 1980, 26ff Није јасно шта би се све могло наћи у скровиштима библиотеке Ватикана. Да ли је оно што је нађено у Даг Хамадију и у Кумрану било непознато Светој столици?

<sup>3</sup> Многе војске рачунале су на Божју помоћ. („Gott mit uns.” „С вером у Христа против комуниста.”) И на прљавом новцу наилази се на Божје име. (На ободима динарских кованица је стајало „Бог чува Србију” и „Бог чува Југославију”.)

<sup>4</sup> У Србији су преправљени историјски уџбеници. Сада се као потврда промењене свести захтева признање да је Гаврило Принцип био терорист. Можда ће морати да се призна и да је Милош Обилић био терорист?

тренутка и да би есхатолошком причом задобила и сачувала присталице. Религија може да послужи при мобилисању политичких присталица, али је питање не нарушава ли се тиме њен задатак који је дуго био најважнији – чвршће интегрисање свих чланова заједнице. Некад су религијама које теже да постану светске потребни политички методи. Да би глобализовање било заиста успешно, ваља променити менталитет људи, ишчупати им корење, да би могли да прихвате оно што им нуди глобална моћ.

Изгледа да су путеви досезања моћи у религијским глобализовањима донекле различити него у секуларним. Као и у другим ликовима глобализовања, могућности се повећавају што је веће богатство на располагању и што је приступ светској јавности отворенији. Глобалистичка религија може да буде организована тако да делује попут глобалне корпорације. Може и да ствара механизме силе, али је њихова снага засад мала. Глобалистичке религије се у примени насиља ослањају на мање групе или неког са стране. Није вероватно да ће нека религија у блиској будућности потиснути све остале. Засад ниједна не обухвата ни петину становника Земље.

Савремено отворено глобализовање је релативно скоро почело, али је сада у замаху. Фукујама је причом о крају историје покушао да опише стање након распада Источног блока. Касније се донекле исправио.<sup>5</sup> Историја не само што није завршена, већ се све више убрзава. Хантингтон је у своју причу о судару цивилизација уклопио улогу религија и религијских разлика крајем и након хладног рата.<sup>6</sup> На неке цивилизације више утиче хуманистичка него религијска традиција. Религија ни у њима није само приватна ствар, већ итекако и ствар политике. Има религија, чак и већих, без глобалистичких амбиција.

У религиологији је веза глобализовања и религије углавном занемаривана. Превиђано је да су савременом глобализовању претходили покушаји глобализовања у име религије, на пример глобалистичка шпанска и португалска конкиста, сурово спровођена на другим континентима. У просветитељству је, на питање да ли глобализовање може да буде примерено човеку ако се не одвија као потпуно секуларна акција, понуђен негативан одговор. У црквама сматрају да је овај одговор био погрешан и да је просветитељство било велико зло. Друштвени живот је, међутим, данас у многим земљама у великој мери секуларизован, чак и тамо где већина становника плаћа црквени порез.

Религија има разних, стално се стварају нове, али већина не спада у активне учеснике глобализовања. (Некад постоји, као код конфучијанства, недоумица да ли се ради о религији.) Тамо где одређене религије запоседају цело

---

<sup>5</sup> Фукујама, Ф., Крај историје и последњи човек, ЦИД, Подгорица, 1997; Фукујама, Ф., Судар култура: Поверење: Друштвене врлине и стварање просперитета, ЗУНС, Београд, 1997.

<sup>6</sup> Хантингтон, С., Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, ЦИД, Подгорица / Романов, Бања Лука, 2000.

„религијско поље”, религијски моћници доносе многе важне одлуке које се тичу живота својих верника. Само неке светске религије покушавају да створе своје ликове глобализовања. Крст и полумесец, знаци хришћанства и ислама, имају често и улогу политичких и ратних симбола, а некад и симбола религијског глобализовања. Свет је заборавио да су монотеистичке светске религије, које су на речима углавном за мир, често чекале повољан тренутак за покретање насиља и „светих ратова”. Оне су некад биле на одстојању од профаног насиља, а насиље у име вере сматрале оправданим, јер се „свети ратници” увек боре у име вере, за добро а не за зло. Ипак, и унутар хришћанства и унутар ислама постоје велике разлике, које не допуштају потпуна уопштавања.

У време стварања националних држава сматрано је да ће нација ефикасније повезивати људе од религије. Дуго је заиста била снажан „друштвени лепак”. Негде су држава, нација и религија била удружене око истих задатака. Прво је почело да се сумња у снагу религије, затим у способност нације да испуни све задатке који се од ње очекују. Онда је и сувереност држава почела да се круни. Иако су сањани разни снови о јединственој религији, о интернационализму, о светском царству, засад нема ни светске религије, ни светске нације ни светске државе. Светски савет цркава, Друштво народа, Организација Уједињених Нација нису довели до слободе, једнакости и братства и до светског мира.

Осећања припадности нацији и држави често ометају глобализовања. Глобализатори покушавају да уклоне из историје ометачке нације и државе, а иза многих геноцида и полицида назире се сенка религије. Полициди се често одвијају уз позивање на начело да право на земљу није добро утемељено ако га не подржавају становници који у тој земљи живе. У националним државама је национално осећање давало режимима почетну подршку. Државе с урушеним или подељеним националним осећањем биле су угрожене. Негде им је крњена сувереност, негде оспоравано право на постојање. Понекад се истовремено води борба против неподобне религије, нације и државе.

Иако је Јевреја у свету око дванаест милиона, утицај у свету им је огroman. Од времена Француске револуције тражена су решења „јеврејског питања”. Гроф Клермон-Тонер је поручивао да Јеврејима треба дати све као појединцима, али им не дати ништа као нацији. У Немачкој је покушано „konaчно решење” јеврејског питања. После Другог светског рата је основана јеврејска држава Израел. Амерички и израелски Јевреји снажно утичу на америчку политику на Блиском Истоку и у свету. Има мишљења да садашње глобализовање има пре свега јеврејски лик.

На линијама разграничења светских религија тињају или пламте сукоби. Хришћанство је разједињено али се углавном не цени богатство разлика међу хришћанима, већ сматра да би хришћани морали да постану јединствени и исти. Већина хришћана не изражава потребу да понашање уподоби према идеји верске екумене. *Православна црква* је васељенска само по идеји да

Христова порука треба да прожме и повеже све људе. *Света столица* спада у глобалне моћнике.<sup>7</sup> Не одустаје од властите политике, што неки сматрају клерикализмом, а језуите, Католичку акцију и *Opus Dei* примерима клерикалног деловања. Ватикан радо делује из позадине, користећи друге за оснажење свог економског, друштвеног и политичког статуса. Планове спроводи с ослоном на своју друштвено-политичку доктрину и централизован апарат у коме је преко два милиона људи. Негде ипак брже расте број неверујућих и друговерника него римокатолика.

Ватикан вековима тежи да се прошири на целу екумену. Крсташи су били војска с таквом наменом. Бернар од Клервоа је питао чега се могу бојати војници посвећени Христу, који убијају спокојно и умиру с још већим спокојем. 1965. је издато саопштење Другог ватиканског концила у коме се сматра да екуменизам није могућ без слободе религије. У документима концила се не спомиње демократија. Црква није демократија већ христократија. Допушта само „хришћанску демократију”. Залаже се за начело супсидијарности, које су римокатолички посланици у Краљевини Југославији преводили као начело самоуправе. Европска Унија је за европску периферију предвидела регионализовање, односно супсидијарност.

Света столица се доиста укључила у савремене токове глобализовања тек од времена Јована Павла II. Овог папу није зауставио ни атентат. Говорио је да глобализовање, које не узима у обзир „моћ немоћних”, које у свом основу нема морал, мора да пропадне. Оно не може да успе без развијене моралне културе Европе. „Уколико не постоји коначна истина која би водила и усмеравала политичке активности, идејама и уверењима се може лако манипулисати у служби моћи.”<sup>8</sup> Папа је био свестан и замке коју је његов пријатељ Бжежински дефинисао као „либерално обиље”. За Јована Павла II, демократска политика и слободно тржиште нису довољни предуслови постојања слободе и осећања за истину. Одбојан ватикански став према либералној демократији није гласан. Тешко је разумети како су се у проповедање моралног основа религијске политике уклапали неки папини политички потези. Папа је, на пример, прихватио оцену да је његова улога била пресудна у рушењу Источног блока.<sup>9</sup> Горбачов је признао да је перестројка почела на иницијативу Свете столице. У Ватикану су осмишљени „меки”, не много насилни методи рушења непожељне власти. Папа је позвао 1991. на ново мисионарство, односно на поновно покршта-

<sup>7</sup> Уп.: Телебаковић, Б., Деловање Свете столице, Српска политичка мисао, број 2, Београд, 2012.

<sup>8</sup> Ivan Pavao II, *Centesimus Annus*, u: *acta apostolicae sedis (AAS)* уп.: Јован Павле II, Прећи праг наде, Народна књига, Београд, 1994, 1996; Ivan Pavao II, *Evangelje životu (Evangelium vitae)* KS, Zagreb, 1995; Ivan Pavao II, *Vjera i razum (Fides et ratio)*, KS, Zagreb, 1998; Ivan Pavao II, *Veritas Splendor*, u: (AAS)

<sup>9</sup> Папа је сматрао да је социјализам побеђен, па је одредио нове непријатеље цркве. Супарничка светска религија – ислам била је прва на листи непријатеља. Најбоље је ако се непријатељи, на пример муслимани и шизматици, узајамно истребљују. С друге стране, папа је бринуо и о дуго-рочном задатку – нестанку шизме и секти, у које убрајао све остале хришћанске заједнице.

вање, пре свега у шизматичким државама. Тријумфално се провезао 1996. кроз Бранденбуршку капију. Тада је већ говорио и о ”проблеми употребе слободе” у земљама које су се ослободиле тоталитарних режима. Три године касније позивао је на бомбардовање цивилних циљева у Србији. Да ли папски ауторитет треба да покрива „хуманитарне интервенције” које нису одобриле Уједињене Нације? Папу питање није бринуло. Сматрао је да Света столица има највећи, неупитан морални капацитет, који мора да користи у политичком деловању без државне потпоре, у складу с паролом „чија је религија, његова је и власт” (*cujus religio, eius regio*). У јавности се Света столица од тада није либила да више наглашава политичку него духовну силу, као што се и раније често дешавало током њене историје. Глобалистичко настојање да се смањи сувереност држава и превазиђу националне подељености одговара послеконстантинском лику политике Свете столице, која се не либи да дели пацке било којој светској сили, и очекивању да треба све учинити да трећи миленијум буде хришћански (односно римокатолички). Многи послеконстантинску цркву сматрају опасном црквом. У њој *Opus Dei* и језуити настоје да повежу религијску и организациону ортодоксност с глобалним економским и политичким развојем. Папа Бенедикт XVI је, међутим, 2006. тврдио да насиље не би смело да буде коришћено за превазилажење религијских разлика.

Да ли је *ислам* у стању да ствара свој вид глобализовања? У класичном исламу се религијска заједница не раздваја од државе.

Тамо где се инсистира на секуларизму државе, њега мора да чува војска, као у Турској од времена Ататурка. Заједница је испред појединца и зато би, по некима, ислам могао да се лакше глобализује од других религија. Све док Израел надјачава исламске државе на Блиском Истоку, исламско глобализовање није оствариво, односно могуће је политичко наступање ислама тамо где се то, као на Балкану, уклапа у неисламске пројекте. У исламу нису проблем новчана средства, али му савремено организовање није јача страна. Прихвата коришћење западне технике, али одбацује културну модерност. Нагло се шири у подсахарској Африци. Муслимана и њихових богомоља је све више у многим европским земљама, чак и у традиционално противмуслиманским. У исламу се званично одричу идеје рата за ширење вере, али политички потези многих држава показују да се цихад не сматра превазиђеним и да су многи спремни да се жртвују у њему. Пакистанац ал Мевдуди тврди да ислам није име за религију нити је муслиман име за нацију. Ислам је револуционарна идеологија која тежи да промени поредак целог света. Ислам тражи Земљу, не само њен део, него целу планету.<sup>10</sup> Неортодоксни ислам изазива цео неисламски свет да пронађе прави одговор.<sup>11</sup> Тамо где није могућа „цивилна религија”, није могуће ни „цивилно друштво”, па је погрешно очекивати развијено „цивилно друштво” у исламским земљама. Запад покушава да схвати ислам, али, по Бергеру, теш-

<sup>10</sup> Ал Мавдуди, С. А., Цихад у исламу, Таквим, Сарајево, 1992, 67с

<sup>11</sup> Док су у Ватикану гомиле туриста, Мека је отворена само за муслимане.

ко разумљива појава нису иранске муле, већ универзитетски професори који се њима баве.<sup>12</sup> Професори су дуго погрешно сматрали да је секуларизовање последица модернизовања.

У *фундаментализму* се користи језик религије, али су циљеви често политички. Фундаментализам се јавља као снажан отпор изазовима секуларизовања, али има сличности с тоталитарним секуларним покретима. Ако нема реваншистичке акције, покрети се означавају као традиционалистички или конзервативистички. Фундаментализам се одређује као повратак основама вере и понашања верника. Сви који не прихватају ове основе се означавају као непријатељи и према њима се примењују насилна политичка средства. Најснажнији су евангелички фундаментализам и исламски фундаментализам, који се некад крије иза термина „политички ислам”.

Глобалистички сан *марксизма* почео је одбацивањем религије. Мардохај Маркс, који је добио име Карл када је као дечак покрштен, тврдио је да је религија опијум за народ. Сматрао је да уједињени радници могу да освоје свет и промене га. У Совјетском Савезу је сукоб с религијом почео октобра 1917. и трајао је, с осцилацијама, све док је ова држава постојала. Око сто хиљада храмова и манастира је уништено, а верници су упућивани у логоре. „Политичка подобност” је подразумевала одустајање од религиозних осећања. Сматрало се да је стаљинизам једина истина. Идеологија прилагођена политичким приликама је била важнија од марксистичког канона. Политика, а не удаљеност од канона, је била пресудна код одређења марксистичких „јеретика”. Идеолошки фундаментализам совјетског марксизма је садржао глобалистичко обећање да ће после завршетка класне борбе цела Земља бити царство слободе (срп и чекић преко целог глобуса на совјетском грбу),<sup>13</sup> али је проблем био како попунити упражњено место Бога. Обликован је култ Лењина. Маузолеј с његовим мумификованим телом и хиљаде његових споменика били су основ новог ритуала. Мртв Лењин био је у средишту јавног живота. После смрти је и Стаљиново тело неко време било у маузолеју. (У Пекингу је изграђен маузолеј за Мао Цедунга.) Очекивало се да ће „научни атеизам” као елемент владајуће идеологије успешно заменити религију. То се, упркос великом броју равнодушних према религији, није догодило. У државама које су настале распадом Совјетског Савеза религија опет има своју улогу, а број верника расте.

У *нацизму* се сматрало да нацистичкој идеологији не треба класична религијска допуна. Партијски празници постали су важнији од црквених. Од кандидата за највише партијске положаје и есесоваца очекивало се да иступе из цркве. Отворени сукоб с религијом је одложен док се не победи у рату. Да ли је националсоцијализам изграђиван као цивилна религија у којој је важну уло-

<sup>12</sup> Бергер, П. и др., Десекуларизација света: Оживљавање религије и светска политика, Медитеран, Нови Сад, 2008, 12

<sup>13</sup> Пет-шест година пре слома СССР-а око половине људи на Земљи живело је у комунистичким државама или у државама наклоњенијим Истоку него Западу.



гу имао Хитлеров омиљени термин „провиђење”? Може ли цивилна религија да буде повезана с политичким тоталитаризмом? Хитлер је поручивао да је у основу нацизма расна борба. Сматрао је да се овом борбом на свој начин обједињује Европа, а после Европе ће на ред доћи свет. Пошто је нацистичка Немачка изгубила рат, може се само претпостављати како би се даље одвијали расна борба и сукоб с класичном религијом и како би текло нацистичко глобализовање.

По Греју су секуларне идеологије често биле извитоперени видови мита о апокалипси. Нестанак веровања у циљеве у будућности поново је отворио питање односа политике и морала.<sup>14</sup>

Индија има свој облик религијског плурализма. Кина због дугог утицаја марксистичког схватања религије има проблем с конфучијанцима, будистима, муслиманима и хришћанима. У овим многољудним државама се засад не размишља о религијском глобализму.

Енглеска црква је државна, али није више нетолерантна као некада, када су многи у страху бежали преко океана. При оснивању САД су религиозне заједнице биле школе грађанства. У првом амандману на устав је одређено да Конгрес не може да установи државну религију. То може да помогне у мултиконфесионалном друштву, али је још Мертон указивао да је мултиконфесионалност један од главних узрока друштвене дисхармоније. Може ли америчка мултиконфесионалност да буде добар основ *мултирелигијског глобализовања*? Да ли на амерички мултирелигијски приступ највише утичу протестантске заједнице? Можда евангелизам, нарочито пентекостални, који су амерички мисионари проширили у Азији, подсахарској Африци и латинској Америци показује снагу овог приступа? „Реформисана црква може даље да се реформише” (*Ecclesia reformata sed semper reformanda*).

Да ли ће мултирелигијско глобализовање моћи да се усагласи с „ратом за америчку душу” и разграничи од „the new age пројекта универзалне религије”? Да ли ће моћи да обухвати ислам, римокатоличанство и секуларизоване интелектуалце? Да ли ће успети да одбаци религиозност оних на трагу Кју-клукс-клана? (Они који сматрају да Америка није успела да превазиђе расизам пишу „Amerikkka” а не „America”, а „kkk” подсећа на Кју-клукс-клан.) Да ли је мултирелигијско глобализовање најбоље прилагођено либерално-демократском политичком приступу? У САД се често сматра да у друштвима попут америчког мултикултуралност и мултирелигиозност делују интегративно, док у већини других друштава делују дезинтегративно. Можда неолиберализам није сасвим усагласив с мултикултуралношћу и мултирелигиозношћу? Изгледа да се неолиберализам лако уклапа само с религијом која је одустала од своје аутентичности. Како одредити очекивану „политичку коректност” (PC)? Тек у последње време се признаје да је америчко друштво било и некоректно, да је

<sup>14</sup> Gray, J., *Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia*, Penguin Group, London, 2007, 192c

било утемељено на геноциду Индијанаца и робовском раду Црнаца, који нису споменути у Декларацији независности.<sup>15</sup> Зар „правило једне капи крви” (one drop rule), које су примењивали амерички судови да би одредили ко је црн, не открива опседнутост чистоћом расе која подсећа на сличну опседнутост у време Хитлера?

У Америци се не замера председницима, који као Кенеди, више пута у инаугуралној беседи помену Бога. Инаугурална председничка заклетва с руком на Библији сматра се делом церемоније, а не доказом уске везе политике и религије. Каже се чак да би нерелигиозни председник могао да учини свечани секуларни гест уместо полагања руке на Библију. Питање је да ли би нерелигиозни председнички кандидат могао да освоји гласове религиозних Американаца, убеђених да припадају нацији коју је одабрао Бог. Каква је улога религије у председниковом „молитвеном доручку”? Да ли је реч о манифестацији америчке варијанте „цивилне религије”, као приликом наглашавања „светости заставе” или тврђења да је амерички начин живота „заједничка религија Американаца”? И о демократији се говори као о „америчкој религији”. Русо је јасно одредио да у садржај „religion civile” спада веровање у Бога, исповедање вечног живота и зазирање од Страшног суда. Цивилна религија у мултирелигијском америчком друштву нема овакво значење и има прилично разубеђен садржај. Поруке с великог печата САД „нови поредак векова” (novus ordo saeculorum) и „од мноштва једно” (e pluribus unum) могу се тумачити и глобалистички.

Говори америчких председника, углавном припадника протестантских цркава, нису увек јасни. Реган је мешао религијске и патриотске симболе, Буш отац и син (похришћанени потомци чешких Јевреја) су мешали праведне и крсташке ратове. (И генерал Ајзенхауер је у наредби поводом дана Д поручио војницима да ће учествовати у великом крсташком рату.) Изгледа да се незванични религијски фундаментализам лако може скривати иза званичне цивилне религије и усаглашавати с милитаристичком политиком. Неке америчке поруке је тешко разумети, на пример поруку Мортонa Абрамовица да је албански погром над Србима 17. марта 2004. за Србе био користан.

У процесу *европеизовања* се евроцентризам супротставља етноцентризму. Наглашава се супротност фундаментализма, односно религијски плурализам, који обухвата и „секуларну религију”. У Западној Европи је религиозност све мање везана за цркве. Можда *расплинута* (fuzzy) *постмодерна*, *постсекуларна*, *синкретичка европска религиозност*, различита од америчког мултирелигијског приступа, више одговара урушеном идентитету појединца? Можда се она најлакше може ускладити с тотализујућим неолибералним пројектом?

<sup>15</sup> По Семпринију, од 4.000.000 Индијанаца, сматраних нељудима, преживело је 200.000. Тек 1790. било је 4.000.000 становника САД, од тога 700.000 робова. Ропство је званично укинута тек крајем сецесионистичког рата. (Семприни, А., Мултикултурализам, Клио, Београд, 1999, 10с)

Религијске приче су уклопљене у савремену политичку пропаганду. (У њој се све чешће употребљава термин „бивше отоманске територије”.) Да ли треба потпуно веровати у причу о религијском плурализму?<sup>16</sup>

Запад гледа на мале балканске властодршце, који се често такмиче да предвиде и испуне још неисказане западне жеље, као на корисне идиоте (useful idiots). Уз помоћ са стране се стално обнављају процеси *балканизовања* који поспешују глобализовање. Од комшија се стварају смртни непријатељи. Ту помажу сећања на старе заваде и злодела, али и неиспуњиве наредбе да се у име братства и јединства све што је било лоше заборави. То дугорочно није успело ни француском краљу Анрију IV, када је наредио да се сви узајамни злочини хугенота и римокатолика избришу из сећања. На политички све уситњењем Балкану се усавршавају насиља и марифетлуци, који омогућују да се догађа оно што је изгледало невероватно. Честа је узречица „Бог и батина”, која показује шта преовладава у свести балканаца.<sup>17</sup> За разлику од запада Европе, где ништа није могло да заустави детрадиционализовање религије, Балкан је упућен ка њеном ретрадиционализовању, фундаментализму и етноцентризму. На оне, који покушавају да се избеаве даљег балканизовања, односи се порука која се омакла једном представнику Запада „вратићемо вас у камено доба”.

Многи су *Југославију* схватили као простор који им омогућује пробијање од потпуне политичке зависности до политичке независности. Неке нације и новонастале нације су прошле кроз прву и другу, Срби и Црногорци кроз све три Југославије. Срби су изгледа били једини који нису прихватили идеју политичког транзита. Од три нације прве Југославије настало је шест нација друге Југославије. Стварање нових нација пратило је настајање нових, канонски непризнатих цркава. Процес који су помагали и са Истока и са Запада као да још није завршен.

Друга Југославија се приклонила покрету несврстаних који је у једном тренутку окупљао државе у којима је живела већина људи на Земљи. Покрет није био глобалистички, али је ометао глобалистичке покушаје Истока и Запада. У покрету су „мирољубиво коегзистирали”, како се онда говорило, припадници разних религија.

---

<sup>16</sup> Европеизовање садржи многе лажне приче. Таква је и прича о Болоњи као најстаријем европском универзитету. Прича се понавља, иако и западни аутори не поричу раније постојање универзитета широм простора који је контролисала Византија, а он је вековима превазилазио границе југоистока Европе. Чак и на западу Европе су многи универзитети старији од Болоње. Проблем је што су им оснивачке повеље давали световни владари, док је Болоња добила повељу од папе. У 9. и 10. веку најразвијенији западноевропски универзитети су се налазили у муслиманским градовима Кордоби, Севиљи, Гранади, Толеду. Они су постојали и пре исламске владавине на Иберијском полуострву, али су тада преовлађујући верници били аријанци, дакле јеретици.

<sup>17</sup> Југословенски студенти су 1968. сматрали да наступају ослобођени религијских наноса, али нису могли без „икона” тоталитаристичког фундаментализма (пре свега ликова Че Геваре и генерала Гапа).

У Југославији су многи били без основних знања о религији. На универзитетима су се бавили пре свега религиографијом, а религиологија је била застављена. У сукобима током распада Југославије злоупотребљене су и религије. Политичари су схватили да морају да рачунају с њима, па су некадашњи убеђени комунисти преко ноћи постајали острашћени верници. Религије су коришћене и при дезинтегрисању државе и као незаобилазан чинилац етно-религијских окупљања. Негде је окупљање било важније за одбрану, негде за напад. Успешност у ратовима и послератним надгорњавањима се процењивала по томе да ли је и у ком степену је окупљање постигнуто.

У Хрватској су римокатолици током распада друге Југославије успешно, уз подршку Ватикана и Немачке, промовисали своју државу уз минимизирање православне мањине. У Српској Крајини је неколико хиљада православних убијено, а већина осталих је побегла. У БИХ се, међутим, број римокатолика смањио јер су многи прешли у Хрватску.

Муслимани су после рата у Босни и Херцеговини обједињени на религијској основи. Обликована је после многих покушаја нова, бошњачка нација, која треба да политички окупи све неалбанске муслимане на простору некадашње друге Југославије.<sup>18</sup> Порастао је утицај салафизма (вахабизма). За Запад су људи у БИХ, а нарочито Срби, обично пример болесног споја национализма и религиозности. По Ападурају је ово босанска заблуда Запада.<sup>19</sup> Вероватно је у БИХ религиозност често употребљавана при заклањању појединих политичких циљева. И у даљим западним плановима кантонизације или унитаризације БИХ рачунаће се и с религијама.

После поделе Југославије није било лако одржати јурисдикцију *Српске православне цркве* на територијама свих држава наследница. Поред старог раскола у републици Македонији, насталог раније ради оснажења идентитета новообликоване националне државе, појавио се и нови раскол у Црној Гори где, поред митрополије и верника који подржавају јединство СПЦ, постоји и канонски непризната Црногорска православна црква, створена из истих разлога као и црква у Републици Македонији.<sup>20</sup> ЦПЦ ће можда бити спремна да се одрекне Његоша, јер властима у Црној Гори изгледа није пријатно што се овај цетињски владика, од скора и светац, најчешће цитира на суђењима у Хагу и то као да је подстрекач каснијих ратних злочина.<sup>21</sup> Те власти су спремне да

<sup>18</sup> У политичким окупљањима важан је и посебан језик. Тако су од некадашњег српскохрватског језика настали српски, хрватски, бошњачки, матерњи, потоњи црногорски језик. Када су у једном ТВ разговору питали Павла Ивића зашто су лингвисти пристали на раздвајање српског и хрватског језика, он је устао, поклонио се и рекао „како цар каже”, односно указао је да разлоге треба тражити у политици а не у науци.

<sup>19</sup> Ападурај, А., Култура и глобализација, Библиотека ХХ век, Круг, Београд, 2011, 41

<sup>20</sup> ЦПЦ, за разлику од црногорске епархије СПЦ, не критикује владине пројекте, рецимо стварање центара геј-туризма у Будви и Котору.

<sup>21</sup> Уп.: Телебаковић, Б., Његошев модел човека, Зборник Одељења друштвених наука САНУ "Друштвено-политичка мисао Његоша", САНУ, Београд, 2006.

се одрекну свега што може да им смета, попут веза са Старом Србијом и Русијом. Није сигурно да неће бити даљих покушаја дељења СПЦ, можда у БИХ и Војводини?

За Српску православну цркву је проблем што је дуга традиција везује за очување српског националног идентитета, док православни канон националисте (ЕТНИКОИ) означава као идолопоклонике. Етнофилетизам је осуђен на Сабору у Цариграду 1872. СПЦ се не сналази увек најбоље у простору политике, па су је увукли и у причу о сахрањивању пепела Николе Тесле испред храма Светог Саве у Београду. Деценијама су СПЦ навикавали да „не таласа”.<sup>22</sup> Дали је довољно снажна за суочавање с монорелигијским и припремљена за судар с мултирелигијским глобализовањем (европског или америчког типа)? Дали ће успети да некадашњу примитивну наставу марксизма замени добро промишљеном верском наставом?

Цркве балканских државица често имају паству која се на први знак опасности склупча попут јежа. Православним црквама је теже, јер муслимане и римокатолике подупиру религије које теже глобализовању, а моћници мултирелигијског глобализовања немају слуха за цркве које у свом имену имају етничке ознаке.

## Литература

- Ал Мавдуди, С. А., *Джихад у исламу*, Таквим, Сарајево, 1992.
- Ападурај, А., *Култура и глобализација*, Библиотека ХХ век, Круг, Београд, 2011.
- Бела, Р. Н., *Погажен завет: Америчка грађанска религија у доба искушења*, Библиотека ХХ век, Књижара Круг, Београд, 2003.
- Бергер, П. Л. и др., *Десекуларизација света: Оживљавање религије и светска политика*, Mediterran, Нови Сад, 2008.
- Волзер, М., *Морал и прљаве руке: Филозофија, политика и рат*, Албатрос Плус, Београд, 2010.
- Gavrilović, D. (ed.), *Religion and Globalization*, YSSSR and Sven, Niš, 2005.
- Gray, J., *Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia*, Penguin Group, London, 2007.
- Ivan Pavao II, *Centesimus Annus*, u: acta apostolicae sedis (AAS)
- Ivan Pavao II, *Evandjelje života* (Evangelium vitae) KS, Zagreb, 1995.

<sup>22</sup> У Београду су се 1941. лешеве после дугог путовања реком задржавали на балванима, којима је било ограђено тадашње ђачко купалиште на ушћу Саве у Дунав. Извађено је више хиљада покланих у НДХ, чак су са заостављене шајке скинути заклани српски сватови и музичари-Роми. Ту је подигнута ромска спомен-чесма, али се у натпису на њој догађај не помиње, а на месту сахране нема обележја. СПЦ, чији је свештеник водио сахрањивања, ћути.

- Ivan Pavao II, *Nadolaskom trećeg tisućleća* (Tertio millennio adveniente), KS, Zagreb, 1994.
- Ivan Pavao II, *Socijalna skrb*, KS, Zagreb, 1988.
- Ivan Pavao II, *Veritas Splendor*, u: acta apostolicae sedis (AAS)
- Ivan Pavao II, *Vjera i razum* (Fides et ratio), KS, Zagreb, 1998.
- Јован Павле II, *Пређу праг наде*, Народна књига, Београд, 1994, 1996.
- Либе, Х., *Религија после просветитељства*, Албатрос Плус, Београд, 2012.
- Linzey, S., *Christianity in Russia and Post Communist Europe: Directory 2003.*, William Carey Library, 2003.
- Мандзаридис, Г. Ј., *Глобализација и универзалност. Сан или јава*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Милошевић, З., *Демократија или христократија. Света столица између рата и мира*, „Филип Вишњић”, Београд, 1997.
- Papst Johannes Paul II, *Ansprache an Wissenschaftler und Studenten im Kölner Dom*, Bohn, 1980.
- Радосављевић, П., *Односи између Југославије и Свете Столице 1963 -1978*, Службени гласник, Београд, 2012.
- Семприни, А., *Мултикултурализам*, Клио, Београд, 1999.
- Телебаковић, Б., *Деловање Свете столице*, Српска политичка мисао, број 2, Београд, 2012.
- Телебаковић, Б., *Његошев модел човека*, Зборник Одељења друштвених наука САНУ "Друштвено-политичка мисао Његоша", САНУ, Београд, 2006.
- Телебаковић, Б., *Преглед схватања политике*, Свет књиге, Београд, 2014.
- Томашевић, L., *Crkva pred izazovom globalizacije. Vrednovanje i kršćansko propitivanje*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007.
- Фукујама, Ф., *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1997.
- Фукујама, Ф., *Судар култура: Поверење: Друштвене врлине и стварање просперитета*, ЗУНС, Београд, 1997.
- Хантингтон, С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица / Романов, Бања Лука, 2000.